

ANDRZEJ BETLEJ
Kraków, Instytut Historii Sztuki UJ

KOŚCIÓŁ OO. BERNARDYNÓW W ZASŁAWIU Źródła archiwalne do dziejów wystroju późnobarokowego*

Informacje na temat kościoła OO. Bernardynów w Zasławiu są bardzo skąpe. Poza opracowaniami o charakterze topograficzno-historycznym¹ czy też pracami poświęconymi dziejom zakonu OO. Bernardynów w Polsce, niekiedy zawierającymi wzmianki poświęcone wybranym dziełom sztuki², świątynia nie doczekała się szerszej monografii. W opracowaniach historyczno-artystycznych pojawia się tylko dzięki informacjom dotyczącym wcześniejszych, XVII-wiecznych dziejów budowy klasztoru, związanych z nazwiskiem architekta Jakuba Madlaina³.

Całkowicie pomijano dotychczas późniejsze dzieje artystyczne tego klasztoru, co szczególnie dziwi wobec dość dużego zainteresowania pozostałymi zabytkami Zasławia oraz działalnością fundacyjną ks. Pawła Karola Sanguszki⁴. Być może przyczyną tego stanu był fakt pozostania poza granicą Polski tej części Wołynia po 1918 r. Za ostatnie opracowanie można uznać notę w ukraińskim katalogu zabytków architektury⁵.

Klasztor ufundowany został przez ks. Janusza Zasławskiego, który w 1602 r. ofiarował bernardynom opuszczoną kaplicę prawosławną w Zasławiu. Jego darem był także obraz Matki Boskiej, który zasłynął później cudami. Bernardyni przyjęli fundację w 1604 r. Kościół i klasztor budowano do 1630 r.⁶ Za jego autora uważa się architekta Madlaina. Z tego okresu najprawdopodobniej pochodzi zachowany do naszych czasów budynek klasztoru, z "attyką o typowych szczytach lubelskich"⁷ (il. 1, 2). Budowle te poważnie ucierpiały podczas powstania Chmielnickiego w 1648 r. Pomimo prób odbudowy konwentu, w latach następnych był on palony przez Tatarów i Kozaków. Spadł wówczas do rangi małej rezydencji, przy której znajdowała się zale-

dwie kaplice. Stan taki trwał aż do XVIII w. Ponownej fundacji dokonał ks. Paweł Sanguszko, marszałek wielki litewski. Odbudowa kościoła rozpoczęła się w 1727 r. Powstała świątynia była jednonawowa, z transeptem (utworzonym przez kaplice boczne). W ołtarzu głównym umieszczono podobno włoski obraz św. Michała Archanioła. Klasztor został również bogato uposażony. Przed kościołem wzniesiono dzwonicę oraz dużą, osobną kaplicę – mieszczącą groby fundatorów i cudowny wizerunek Matki Boskiej. Kościół został konsekrowany w 1744 r. przez biskupa łuckiego Franciszka Kobielskiego⁸. W konwencie od ok. 1740 r. mieściło się studium filozofii, teologii i retoryki. Po rozbiorach Zasław znalazł się w granicach Rosji i przez władze uznany został placówką etatową. Od połowy XIX w. zaczął się więc okres powolnej wegetacji. Siedziba bernardynów zasławskich stała się miejscem, gdzie byli odsyłani starzy i niedołęzni zakonnicy i księża, którymi opiekował się kapłan – reformata. Dopiero w 1919 r. przybyło do Zasławia kilku nowych bernardynów, ci jednak, poza jednym ojcem, wyjechali już w 1922 r. Ostatni zakonnik opuścił Zasław dziesięć lat później, wysyłając uprzednio do Polski archiwum i bibliotekę oraz część paramentów (il. 3)⁹. Klasztor został niedługo potem zaadaptowany na potrzeby najpierw prowizorycznego, a po II wojnie światowej już stałego zakładu karnego, który znajduje się w zabudowaniach do dnia dzisiejszego. Wyposażenie kościoła uległo całkowitemu zniszczeniu.

Dokładniejsze opracowanie problematyki artystycznej świątyni zasławskiej w XVIII w. jest możliwe dzięki materiałom źródłowym zachowanym w Archiwum Prowincji Polskiej OO. Bernardynów w Krakowie, z

Il. 1. Zaslav, kościół bernardynów pw. św. Michała i klasztor, rys. N. Orda, 1872 r.
Neg. Muzeum Narodowe w Krakowie

Ill. 1. Izaslav (Zaslav), Bernardine Church dedicated to St. Michael and the monastery.
N. Orda, 1872. Neg. National Museum, Kraków

których za najcenniejsze należy uważać dokładne kroniki klasztorne konwentu zasławskiego¹⁰

Zachowane pełne kontrakty z kolejnymi artystami pracującymi dla konwentu zasławskiego pozwalają dokładnie odtworzyć proces wyposażania i zmiany w wystroju świątyni w 2. poł. XVIII w.

Zanim zostaną omówione przemiany wyposażenia wnętrza świątyni – poszczególnych ołtarzy, obrazów, malowideł, jak również informacje dotyczące wystroju okazjonalnego – pogrzebowego (*apparatus funebris*), trzeba wydobyć ważną wzmiankę, poświęconą samej budowlu.

Przy pierwszym remoncie – w latach 1753 - 1754 – podczas którego przebudowano klasztor jak również chór zakonny oraz kaplice św. Anny i św. Antoniego oraz nakryto kościół nowym dachem¹¹ odnajdujemy nazwisko Fontani. Pojawia się ono w kontrakcie, zawartym 25 IX 1753 z Berkiem Josiewiczem, magistrem kunsztu ciesielskiego, na wystawienie odpowiednich rusztowań *za informacją JMC Pana Fontaniego*. Najprawdopodobniej chodzi tu o Pawła Antoniego Fontanę¹². Cieśla, z którym zawarto umowę, określony został jako pracujący także *pro Palatio*. Występuje on zresztą już wcześniej, również razem ze wspomnianym wyżej architektem¹³.

Pierwszą z umów związanych z wystrojem kościoła jest kontrakt z nie znanym dotąd snycerzem Domini-

kiem Kąćiewiczem, zawarty w dniu 21 VI 1753, a którym snycerz zobowiązywał się wykonać ołtarz św. Józefa *według danego sobie abrysu, w którym 1mo gładkie sztuki postumeta z koperdymentami, 2do Pilastra z kapitelami, 3tio Słupy dwa z kapitelami, 4to Gzys z Fardofenami, 5to Pilastra większe dwa z gzymsem i Fardafenami, 6to Sztuki rżnięte: to jest: koperdyment średni przez ramę i ku postumentowi, 7mo Średni koperdyment z aniołkami dwoma całymi nad ramą, 8vo Aniołków dwa siedzących na fordafenach trzymających koperdymenta, 9no Osób dwie większych na postumentach stojących, 10mo Geniuszów dwa, 11mo Ram dwie do obrazów, 12mo Mensa i gradus, obrazy malowane mają być*¹⁴.

W latach 1759 - 1761 przeprowadzono kolejny remont klasztoru, wówczas m. in. malarz Jan Bryliński ozdobił krużganki wyobrażeniami *Symbolae Vitae Religiosae*, galerią portretową zakonników oraz przedstawieniem *Ukrzyżowania* nad wejściem do refektarza, a scenami *Nawiedzenia NMP* i *Narodzenia* nad wejściami do cel gościnnych¹⁵.

Następnym kontraktem dotyczącym wyposażenia jest zawarty z Janem Puszem określanym jako *Artis Statuariae Magister* pracujący *in Civitate Annopol Bonnis Principis Jabłonowski Palatini ad preasens Poznansis* i pozostający w jego służbie, z dnia 24 VIII 1760, na wykonanie ołtarza św. Anny dla bractwa tejsze świę-

Il. 2. Zasław, fasada kościoła bernardynów. Neg. IS PAN
 Ill. 2. Izaslav (Zasław), facade of the Bernadine Church. Neg. IS PAN

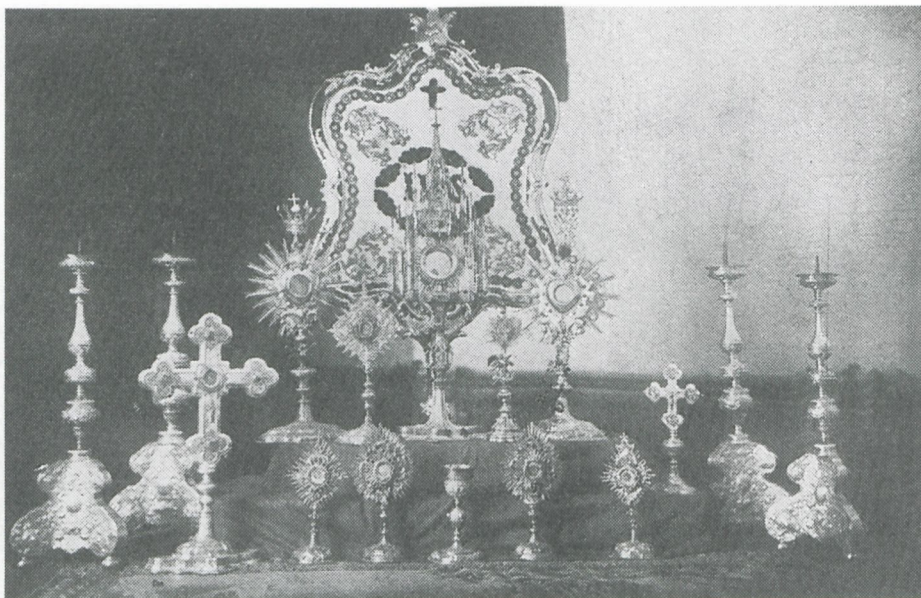
tej¹⁶. Przy czym czasu wygotowania tej roboty tym Kontraktem ściśle niewaruje się z Racji że JPan Jan jest obowiązany i zatrudniony robotą JO. Xcia [Jabłonowskiego]. Jan Pusz w 1763 r. wykonał również ołtarz św. Franciszka oraz ołtarz Przemienienia Pańskiego, fundacji Antoniego Tomkowicza, cześnika nowogródzkiego (z zastrzeżeniem, by w ołtarzu znalazł się obraz św. Wincentego Ferraryjskiego) oraz ołtarz św. Jana Nepomucena, z fundacji Jakuba Grochowickiego, podkomorzego inflanckiego¹⁷. Struktury te wykonywane były w Anopolu, a następnie sprowadzane do Zasławia, gdzie snycerz wraz z pomocnikami je montował. W tymże samym roku, w dniu 8 IX, zawarty został z tym snycerzem kontrakt na ołtarz główny, a 16 XII na ołtarze: św. Antoniego Padewskiego oraz św. Piotra z Alkantary¹⁸. Przy czym kontrakt na ołtarz główny dotyczył tylko *Osób, Kapitelów i wszelkiej generalnie rzeźby*, bowiem struktura *skontraktowana będzie osobno*. I tak, 26 VI 1764, zawarto postanowienie z Grzegorzem Szczurowskim, majstrem stolarskim na wzniesienie struktury wielkiego ołtarza *podług danego abrysu*¹⁹. Jan Pusz nie wywiązał się jednak z obu kontraktów, bowiem nagle zmarł. Wykonane zostały tylko same

struktury obu ołtarzy bocznych (św. Antoniego i św. Piotra) oraz ołtarza głównego. Gwardian klasztoru starał się wówczas zatrudnić takiego snycerza, który mógłby uzupełnić rzeźbami ołtarze boczne, a także dokończyć wystrój ołtarza głównego. W dniu 31 I 1765 podpisana została umowa ze snycerzem Józefem Sztylem, *na wykonanie osób, dzieciuchów, serafinków, obłoków, promieni, cyrat, wszelkiej generalnie rzeźby i ornamentów w ołtarzach bocznych*²⁰. Artysta ten zobowiązywał *modele wszelkich pryncypalnych Osób pierwej wyrobić i Ojcu Gwardyanowi do approbaty podać, niezeliby do roboty poszły*²¹. Ołtarze ukończono w czerwcu roku 1766²².

W lutym 1765 sprowadzony został z Warszawy przez fundatora ołtarza Przemienienia Pańskiego obraz św. Wincentego autorstwa Szymona Czechowicza²³.

Ołtarz św. Jana Nepomucena oraz św. Wincentego (poprzednio określany jako pw. Przemienienia Pańskiego) zostały pomalowane *kolorami marmurowymi, pod pokost chiński*, jak również pozłoczone na podstawie kontraktu zawartego z Michałem Dutkiewiczem w dniu 28 III 1766²⁴.

W tymże samym roku, z okazji pogrzebu serca Anny Sanguszkowej i przygotowania katafalku, gwardian kla-

Il. 3. Zasław, przedmioty ze skarbcza klasztoru bernardynów.
Repr. wg M. Tokarzewski, "Z kronik zakonnych..."

Ill. 3. Izaslav (Zasław), Objects from the Bernadine Monastery treasury.
Repr. by M. Tokarzewski, "Z kronik zakonnych..."

sztoru zawarł umowę z Franciszkiem Prężyńskim, mularzem, który zobowiązał się wytynkować kościół, wstawić nowe okna, wystawić *chór nowy*. W następnym miesiącu zawarta została umowa ze sprowadzonym z Ostroga Ludwikiem Brandylem, majstrem kunsztu sztukatorskiego, na wykonanie dwóch *Mauzoleów*, jedno w *Kaplicy S. Anny*, a drugie w *Kaplicy Świętego Franciszka*²⁵, a następnie ze Stanisławem Stroińskim na pomalowanie *ołtarzów, ścian i Facyaty*²⁶.

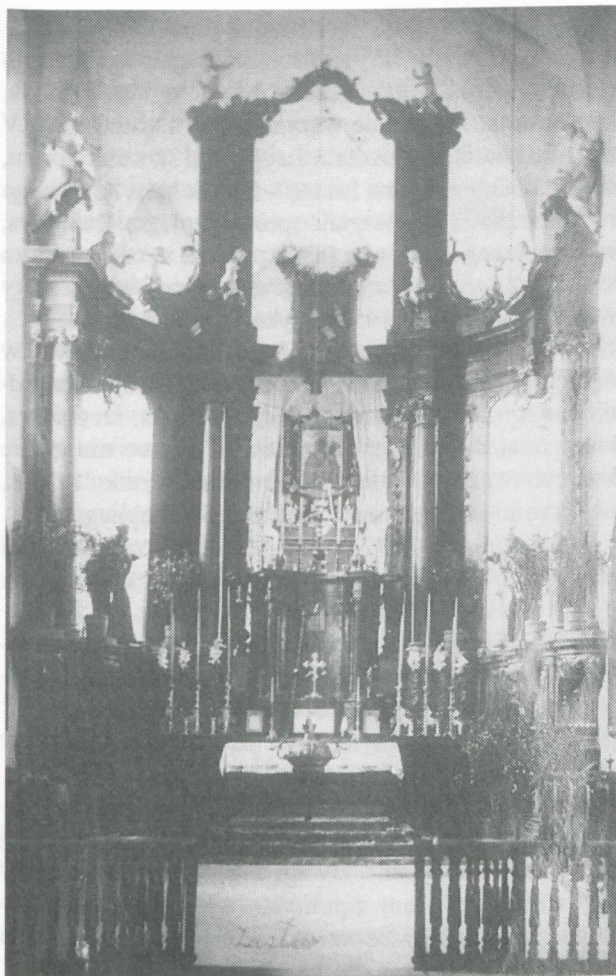
W lipcu 1766 r. sprowadzono z Warszawy sześć następnych dzieł pędzla Czechowicza – były to obrazy: *św. Franciszka, św. Tadeusza, św. Onufrego, św. Kajetana, św. Wincentego oraz Przemienienia Pańskiego*²⁷. Na początku następnego roku pojawia się wzmianka, mówiąca o ośmiu w sumie obrazach zakupionych u Szymona Czechowicza w Warszawie, z których sześć znajdowało się już w swoich ołtarzach. Następnym był obraz *św. Michała Archaniola* zamówiony przez Ojca Benedykta Kotfickiego także w Warszawie u *najsłynniejszego tych czasów malarza Czechowicza* dla ołtarza głównego za sumę 24 złotych czerwonych²⁸. W czerwcu 1770 r. sprowadzone zostały obrazy *św. Jana Nepomucena, św. Tekli i św. Józefa*²⁹.

W listopadzie 1766 r. usunięto stare organy, w związku ze wznoszeniem nowego chóru muzycznego³⁰, który zbudowano w roku 1767 wg projektów budowni-

czego bernardyna – brata zakonnego, laika, Artemizego Brauna z Cudnowa³¹. Tenże budowniczy przeprowadził także remont cel w klasztorze w roku następnym³² oraz wykonał stałe *castrum doloris*, wykorzystując pozostałości katafalku z pogrzebu serca wojewodziny poznańskiej³³.

Dnia 21 I 1768 zawarty został kontrakt ze znanym rzeźbiarzem lwowskim – Maciejem Polejowskim na wykonanie ambony, cyborium i rzeźb do ołtarza wielkiego³⁴ (il. 4). Fakt ten jest potwierdzony listem Polejowskiego do przełożonych monasteru poczajowskiego z 1783 r., gdzie artysta w dowód doskonałości swego rzemiosła wymienił miejsca w których pracował, a wśród nich właśnie Zasław, nie precyzując wszakże w jakiej świątyni³⁵. Rok później (1769) wysłano Polejowskiemu 90 florenów *pro labore Anno Praeterio contracto*³⁶. W styczniu roku 1772 zmarł Jakub Grochowicki podkomorzy inflancki, który zapisał 1000 florenów na wzniesienie ołtarza św. Józefa i wówczas Polejowski prawdopodobnie podjął się prac także przy tej nastawie. Wzmianki o robotach przy tym ołtarzu, ambonie znajdującej się *ex opposito* oraz przy ołtarzu głównym zapisane zostały w sierpniu 1772 r.³⁷

W 1772 r. ukończono wykonane przez Michała Sadowskiego ze Lwowa nowe organy za sumę 3500 złotych. Nie wymieniony z nazwiska *sculptor* za ornamen-

Il. 4. Zaslav, kościół bernardynów, ołtarz główny, 1768-75, M. Polejowski. Repr. wg M. Tokarzewski, "Z kronik zakonnych..."

Ill. 4. Izaslav (Zaslav), Bernardine Church, main altar, 1768-'75, M. Polejowski. Repr. according to M. Tokarzewski, "Z kronik zakonnych..."

ty otrzymał 126 florenów polskich³⁸ Organy z fundacji Jana Kantego Markowskiego, komisarza księżnej Barbary Sanguszkowej, pomalował w 1772 r. Jan Baranowski³⁹

Na koniec 1773 r. przybył do Zaslawia Maciej Polejowski *sculptor statuarius ad perficiendam Majus Altare. Quia vero structura primitive erecta non satis debita architecturae correspodebat*. Wobec powyższego Polejowski przystąpił do wykonania także nowej struktury tego ołtarza (il. 5). Prace wykonywał z pięcioma innymi rzeźbiarzami i stolarzami, należącymi najwidoczniej do jego warsztatu⁴⁰. W maju tegoż roku odnotowano, iż gotowa jest już wykonana przez rzeźbiarza

struktura cyborium, zatrudniono wówczas Jana Baranowskiego, by ją pomalował i pozłocił⁴¹. Maciej Polejowski w czerwcu 1774 r. prowadził jeszcze prace przy ołtarzu głównym, kiedy zawarto wówczas z nim następny kontrakt na ołtarz św. Rocha oraz na kratki do chóru muzycznego za sumę 45 złotych węgierskich⁴². Umowy o pozłocenie i pomalowanie tychże podpisane zostały z wyżej wspomnianym Baranowskim 17 VIII 1774 i jego pomocnikami: Janem Skalewiczem, Michałem Zienowiczem, Stefanem Kurdobowiczem, Gabrielem Bagińskim⁴³. We wrześniu rzeźbiarz ukończył wszystkie prace przy ambonie, ołtarzu św. Józefa *ex opposito ejus cum imaginibus S. Rochi, Theclae*⁴⁴. W pierwszych dniach listopada ukończywszy prace *circa statuas Majoris altaris*, wrócił do Lwowa, pozostawiając nie wykonane projekty na stalle w chórze, które uzupełnił i zrealizował *Dnus Markwart, consulto conductus ex Ho-*

Il. 5. Zaslav, kościół bernardynów, wnętrze. Repr. wg M. Tokarzewski, "Z kronik zakonnych..."

Ill. 5. Izaslav (Zaslav), Bernardine Church, interiors. Repr. according to M. Tokarzewski, "Z kronik zakonnych..."

rodyszcze⁴⁵. Polejowski pozostawił także swoich dwóch uczniów, aby wykończyli detale rzeźbiarskie przy ołtarzu głównym, ołtarzu pw. św. Józefa oraz ambonie, którzy wykonali je w styczniu 1775 r. i powrócili do Lwowa; wtenczas uregulowano wszystkie należności⁴⁶.

Wspomniane wyżej stalle zaczęto umieszczać za ołtarzem głównym w marcu 1775 r., ozdabiając je *ornamentami vulgo wazonikami*; konstrukcja była dziełem miejscowych stolarzy⁴⁷. W tymże samym miesiącu nieznanemu rzeźbiarzowi wykonał nowy krzyż procesyjny i figurę Chrystusa Zamrtychwstałego⁴⁸.

W kwietniu roku 1775 gwardian klasztoru ponaglany był przez fundatora ołtarza Ignacego Malczewskiego, regensa kancelarii królewskiej, by kończył wszystkie prace przy ołtarzu głównym przed sprowadzeniem z powrotem, po dwunastu latach, do niego cudownego obrazu Najświętszej Marii Panny. Gwardian przygotował z tej okazji wielką uroczystość łącząc to wydarzenie z przeniesieniem krucyfiksu, ocalałego z *pierwszej fundacji*, z kruchty do jednego z ołtarzy bocznych, który również *Lud otaczał nabożeństwem* oraz z wmurowaniem w ołtarzu św. Franciszka, pod obrazem tego świętego i św. Onufrego relikwii św. Walentego⁴⁹. W tym miesiącu stalle ukończył snycerz Markwart⁵⁰, który wykonał również pulpit. Wszystkie prace rzeźbiarskie i malarskie i pozłotnicze ukończono 27 maja. Uroczystości rozpoczęły się 29 maja. Świątynia ozdobiona została licznymi malowidłami nawiązującymi do poszczególnych elementów uroczystości (obrazy przedstawiające *Znalezienie Krzyża Świętego*, *Wyjście Żydów z Egiptu z kośćmi Józefa*, oraz *Bramę Chwały* i *Arkę Przymierza*). Sam obraz Matki Boskiej "wprowadzony" został 3 czerwca 1775 r.⁵¹

W czerwcu 1775 r. w Horodyszczu zamówiono za 5 złotych węgierskich krucyfiksy dla ołtarzyka w chórze zakonnym za ołtarzem głównym. Autorem jego był także Markwart, co potwierdza kolejna wzmianka mówiąca o przywiezieniu przez niego dwóch wyobrażeń Ukrzyżowanego, z których jedno uznane zostało za niezgrabne i kuriozalnie wyrzeźbione (*curiose delabrata*)⁵². Snycerz ten zatrudniony został do wykonania konfesjonaliów w tej świątyni. W grudniu 1775 r. przedstawił zaakceptowane projekty, a konfesjonale ukończył w maju i czerwcu roku następnego⁵³.

W czerwcu 1776 r. gwardian przystąpił do remontu organów, wykonanego przez Szymona Mireckiego i Franciszka Szymońskiego, *organmistrzów między sobą spółkę trzymających*⁵⁴.

W 1778 r., oprócz drobnych prac, takich jak ozdobienie refektarza klasztornego obrazem *Ostatniej Wie-*

czyrzy, czy sprawienie feretronu dla bractwa Niepokalanego Poczęcia NMP, przedstawiającego patronkę tego stowarzyszenia⁵⁵, przystąpiono do remontu kościoła, koncentrując się przede wszystkim na fasadzie. 22 IV zawarto kontrakt z Józefem Ley[g]ark(?), sztukatorem, na wykonanie rzeźb na fasadę – św. Michała, Antoniego i Franciszka⁵⁶. W sierpniu sprowadzono z Cudnowa, wspomnianego już brata laika, profesora w cudnowskim klasztorze, *architekturę znającego wyśmienicie*, który wznosił tamże kościół, by wykonał projekty fasady⁵⁷. Nie doprowadził on jednak prac do końca ponieważ w następnym miesiącu zmarł, wówczas gwardian zatrudnił na jego miejsce Franciszka Legerlutza, rzeźbiarza, który miał dokończyć jej budowę⁵⁸. Prace murarskie kontynuowane były we wrześniu i październiku 1779 r., ukończono je natomiast w maju roku następnego⁵⁹.

Pod koniec 1779 r. sprawiono nowe stacje Drogi Krzyżowej wykonane przez malarza Piaseckiego, w rok później wykonano nowe ławki⁶⁰.

Lata 1781 i 1782 przyniosły nowe obrazy: św. *Barbary* dla ołtarza Przemienienia Pańskiego oraz św. *Apolonii* dla ołtarza św. Kajetana, a także "stalle mniejsze" przed ołtarzem głównym, nowe dzwony oraz obrazy w dolnym korytarzu kruczyganków⁶¹.

Pod koniec lat siedemdziesiątych i w latach osiemdziesiątych zapiski w kronice stają się coraz bardziej lapidarne i chaotyczne. Uwagę kronikarzy przykuwały wydarzenia związane z polityką i sytuacją samego zakonu. Również prace w kościele uległy znacznemu ograniczeniu.

Ostatnim ołtarzem jest wzniesiony w 1783 r. ołtarz pw. św. Dydaka, przez braci świeckich Szymona Scholtza i Marka Hryniewicza⁶², a ostatnią pracą związaną z wyposażeniem jest kolejny remont organów w 1789 r., wykonany przez Micheala Charles'a⁶³.

Dekoracje okazjonalne⁶⁴

Na uwagę zasługują także opisy uroczystości pogrzebowych, które miały miejsce w klasztorze zaślawnym.

Pierwszy opis jaki znajduje się w kronikach zakonnych to *Diariusz aktu pogrzebowego Jaśnie Wielmożego Hrabi na Skrzynnicy i Suligostowie, Franciszka Dunina, Podkomorzego Inflanckiego, Szambelana J. K. Mci. Roku 1758 dn. 18 Januara odprawionego*⁶⁵. Jego katafalk był wzniesiony *według dyspozycji kościoła krzyżowego, w krzyżową sztukę dysponowany stolarską i snycerską sztuką adornowany*, a inskrypcje wyrażały *ostatnie pożegnania* i *walety skierowane do najbliższych i spadkobierców*. Wykonano wówczas *Epitaphium alias nadgrobek na drutach w górę wzniesiony*

między czterema kolumnami w lampy suto przybranemi i w świece jarzące na esach żelaznych umyślnie do tego zrobionymi similiter pikturą doskonałego malarza pędzlem przyozdobiony (...).

Również pogrzeb serca księżnej Anny z Sanguszków Jabłonowskiej, zmarłej 2 stycznia 1766, uzyskał bardzo bogatą oprawę palstyczną⁶⁶. Dokładne, bardzo szczegółowe sprawozdanie wraz z opisem *castrum doloris*, ozdobionego licznymi rzeźbami, jest tym bardziej cenne, iż zachowane są kontrakty z autorami na wykonanie tej konstrukcji: Stanisławem Stroińskim oraz Janem Obrockim, zawarte we lwowskim konwencie bernardynów, w dniach 22 i 23 II 1766⁶⁷. *Castrum doloris* wystawiono 18 VI 1766; Obrocki zobowiązał się wykonać do niego następujące rzeźby: *cztery pryncypalnych osób pół trzecia łokcia miary wysokości mających, jako też w górze na szweyfunkach osób 4, w siedzeniu pięć ćwierci wysokości mających, ze wszystkim in numero sztuk 24, ze wszystkimi insygniami każdej osobie służącymi podług opisu i projektu*. W dokumencie zatytułowanym *Relacja z Pogrzebu Serca J.O. Xiężnej JMci Anny z Sanguszków Jabłonowskiej Wojewodziny Poznańskiej* znajdujemy informacje o wyglądzie poszczególnych dzieł. W kościele znajdowało się ponad dwadzieścia *blejtramów płóciennych*, na których namalowane były *Symbola Cnót wspaniałych jako też okoliczności śmierci* np: *symbolum Miłości Bliźniego – geniusz w Purpurze i mitrze siedzący w Ręku trzymający róg obfitości z którego już to pieniądze, już suknie, już różne materie, już chleby sypały się*, oraz na jednym z kolejnych płócien *przymioty rozumu J. O. Xiężny tym sposobem w pierwszej części widzieć można było po jednej stronie Klawicymbał z Partyturą Organową przy którym osoba stojąca w ręku trzymała Partyturę (...) po drugiej stronie sfera Ziemi, Węgielnica, Cyrkiel, Pędzle i Księga (...) pokazywały Xiężny umiejętność Geografii, Geometrii, Historii uniwersalnej tudzież Architektury i Malarskiej sztuki (...)*⁶⁸. Na *castrum doloris* czyli katafalku, który miał w sobie figurę Pałacu o dwóch kondygnacjach z czterema bastionami, na każdym z bastionów oraz na baldachimie konstrukcji, znajdowały się skonstruktowane rzeźby – *osoby i geniusze rozlicznych Cnót (...)* przednią snycerska robotą rżnięte. (...) *Wiara z zasłoniętą twarzą w lewej ręce krzyż w prawej*

*Ewangelię trzymająca, przy nogach Tablice Mojżeszowe mająca. Przy niej czterech Geniuszów mniejszych. Pierwszy w lewej ręce Kielich z Hostią trzymał, w prawej zaś wskazówkę którą Hostię pokazywał. Drugi z zasłoniętą twarzą jarzmo na karku nosił i nóg skrzydła mający winne Bogu i Wierze Świętej wyrażając posłuszeństwo. Trzeci Geniusz był figurą doskonałości, a ten Cyrkuł cyrklem formował. Czwarty figurę Mądrości, którego głowę zamiast Korony Słońce uwieńczyło*⁶⁹.

Trzecim zachowanym opisem oprawy plastycznej uroczystości jest sprawozdanie: *Diariusz aniwersarzu Świętej Pamięci Jaśnie Oświeconego Księcia Imci Janusza Sanguszko, Marszka bywszego Wielkiego Księstwa Litewskiego, w kościele Zasławskim Księży Bernardynów odprawionego. Dn. 21 X 1776*⁷⁰. Katafalk tego magnata prezentował *Zamek forticy Dubieńskiej w którym ten Jaśnie Oswiecony Xiążę umarł, w którego bramy, mimo wszystkiej warty, śmierć wchodziła*. Liczne obrazy alegoryczne i symboliczne oraz rzeźby z atrybutami urzędów władzy zmarłego podporządkowane zostały programowi głoszącemu *miłość Boga i Bliźniego, a zasługi Księcia w Ojczyźnie*.

Wystrój i wyposażenie kościoła bernardyńskiego w Zasławiu były więc wynikiem długotrwałego procesu. Dokładne i drobiazgowo opisy prac, kontraktów nieznanych dotąd bliżej snycerzy: Kąciwicz, Pusza, Józefa Sztyla, czy wreszcie opis zakresu prac wykonanych przez Macieja Polejowskiego, a także informacje o nieznanach pracach Stroińskiego i Obrockiego, oraz wiadomości o kolejnym snycerzu z rodziny Markwartów znacznie rozszerzają nasz zakres wiedzy na temat dzieł lwowskiej szkoły rzeźbiarskiej. Liczba pominiętych w tym opracowaniu innych rzemieślników oraz artystów, którym zlecano wykonanie przedmiotów rzemiosła artystycznego oraz wzmianki o systemetycznym sprawianiu tkanin liturgicznych jest znacznie większa.

Na przykładzie klasztoru zasławskiego szczególnie wyraźnie ujawnia się znamieny fakt braku ośrodka artystycznego na Wołyniu i uzależnienia Zasławia od artystów lwowskich, bądź od pracujących w służbie magnatów.

ANEKS I

APB, S – Za – 2, s. 222.

Kontrakt ze Stanisławem Stroińskim na malowanie katafalku Anny Jabłonowskiej, ołtarzy i kościoła bernardynów zasławskich.

Między Przewielebnym w Bogu X. Benedyktem Kofickim Kowentu Zasławskiego Gwardianem z jednej a JM Panem Stanisławem Stroińskim Kunsztu Malarskiego Majstrem z drugiej strony stanął Kontrakt i w niczym nieodmienne postanowienie w niżej opisany sposób Iż pomieniony JMP Stroiński podejmuje się roboty około pogrzebu Ś. P. J. O. Księżnej JMci Anny z Sanguszków Jabłonowskiej Wojewodziny Poznańskiej tak koło Katafalku, jako też Wielkiego i innych ołtarzów tudzież scian i Facjaty gruntowania, malowania i gdzie niegdzie złocenia, podług umowy z Ojcem Gwardianem, Ojciec zaś Gwardian za tę Jego robotę i fatygę deklaruje JM P.

Stroińskiemu w rękompensie czw. sto osiemdziesiąt dico 180 jako też wikt dla niego i czeladzi przez cały czas całej roboty, dla którego sprowadzenia Podwoły do Lwowa przystawić obowiązuje się oraz po zakończonej robocie odesłać swymi podwołami winien będzie nazad do Lwowa, lub do Podkamienia jakby interes JM Pana Stroińskiego wyciągał, co jako sobie obydwie strony dotrzymają tak dla lepszej wagi wiary i waloru niniejszy Kontrakt wzajemnie sobie rękami własnymi podpisują. Działo się w Konwencie Lwowskim OO Bernardynów ad S. Andream Apostolum d 23 Februari 1766 Anno.

ANEKS II

APB, S – Za – 2, s. 223.

Kontrakt z Janem Obrockim na rzeźby castrum doloris Anny Jabłonowskiej.

Między Przewielebnym w Bogu X. Benedyktem Kofickim Ex Prowincjałem Kowentu Zasławskiego Gwardianem z jednej a sławetnym JM Panem Janem Obrockim Kunsztu Snycerskiego majstrem z drugiej strony stanął Kontrakt i w niczym nieodmienne postanowienie w niżej opisany sposób, iż pomieniony JMP Obrocki podejmuje się roboty osób do katafalku na Pogrzeb S. P. J. O. X. Jmci Jabłonowskiej potrzebnych podług terażniejszej specyfikacji. To jest: cztery pryncypalnych osób pół trzecia łokcia miary wysokości mających, jako też w górze na szwejfunkach osób 4, w siedzeniu pięć ćwierci wysokości mających, ze wszystkim in nummero sztuk 24, ze wszystkimi insygniami każdej osobie służącymi podług opisu i projektu osobnym opisaniem poda-

nego, a to robotą gładką i doskonałą. Termin zaś tej roboty niezawodnie J. M. P. Obrocki na Przyszłe Zielone Świątki w Roku terażniejszym 1766 zakłada i tego dotrzymać. Deklaruje się Ojciec Gwardian za tę robotę pracę i fatygę JMci Panu Obrockiemu w rekompensę cz 60 złotem wypłacić jako też Podwoły tak po tę robotę jako po niego samego i czeladź przystawić na sobotę przed Zielonemi Świątkami obowiązuje się. Co jako sobie obydwie strony rzetelnie i niezawodnie dotrzymają: tak dla lepszej wagi wiary i waloru sub vadio połowę summy to jest 30 cz. wzajemnie sobie rękami własnymi podpisują. Działo się w Konwencie Lwowskim OO Bernardynów ad S. Andream Apostolum d 22 Februarii 1766 Anno.

ANEKS III

APB, S – Za – 2, s. 258 – 259.

Kontrakt z Maciejem Polejowskim na ambonę, cyborium i ołtarz główny.

Między JM Panem Antonim Fulkiem Konwentu Zasławskiego WW. OO. Bernardynów Syndykem z Jedney, a JM Panem Polejowskim Kunsztu Snycerskiego Majsterm stanął Kontrakt i w niczym nieodmienne postanowienie, w niżej opisany sposób: Iż pomieniony JM Pan Polejowski podejmuje się Roboty Ambony i Cyborium, tak co do struktury Jako też Rzeźby. Tudzież Rzeźby wszystkiej i Osób do Wielkiego Ołtarza a to

wszystko podług Abrysu Ręką OW Prowincjała podpisanych, Robotą jak najdoskonalszą i zupełnie gustowną. Deklarując te robotę co do Ambony, Cyborium i rzeźb do Wielkiego Ołtarza wygotować za Rok, a data present. Że zaś Osoby służące temuż Wielkiemu Ołtarzowi znajdują się w Zasławiu już pajerowane więc za przystaniem da Bóg za Rok po Ambonę, Cyborium i ornamenta ołtarzowe obowiązuje się JM Pan Polejowski zjechać do

Zasławia i tam na miejscu tej roboty pod czas której Stancję Opat i Wikt właściwy JM Panu Polejwskiemu Konwent Zasławski przewidować winien będzie, jako też czeladzi jego. Ze tę robotę pracę i fatywę JM Panu Polejwskiemu tenże konwent Zasławski deklaruje rekompensy Złotych Polskich Pięć Tysięcy, dico 5000, Jako też podwoy tak pod robotę, jako też pod JM Pana Polejwskiego i jego Czeladź. A że struktura Wielkiego Ołtarza już postavione a nie przez JM Pana Polejo-

wskiego. Rysować więc dla nieuchybieńia w niczym, miary i proporcji i pomiarkowania wszelkich potrzeb obowiązuje się JM Pan Polejowski i za dwie Niedzieli zjechać do Zasławia, po którego O. Gwardian winien będzie przystać pojazd. Ci jako obydwie strony niezawodnie dotrzymają tak dla lepszej Wagi, Wiary i Waloru, niniejszy Kontrakt wzajemnie sobie rękami własnymi podpisują. Działo się w Konwencie Lwowskim ad. S: Andream Apostolum Dnia 21. Stycznia Roku 1768.

Przypisy

- * Praca niniejsza powstała na marginesie pracy magisterskiej na temat kościoła bernardynskiego w Zbarażu, napisanej pod kierunkiem prof. Jana Ostrowskiego, któremu bardzo dziękuję za pomoc i uwagi w trakcie pisania tegoż artykułu.
1. J. STECKI, *Wołyń*. Lwów 1864 s. 325, 328 – 330, 334 – 346; *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*. T. 14, Warszawa 1895 s. 442 – 446 (cyt. dalej: *Słownik geograficzny ...*); WOŁYNIAK [J.M.Giżycki], *Zniesione kościoły i klasztory rzymsko – katolickie przez rząd rosyjski w wieku XIX – tym w diecezji łuckiej, zytomierskiej, kamienieckiej (gub. wołyńskiej, kijowskiej i podolskiej)*. "Nova Polonia Sacra" t. 2, 1928 s. 33 – 45.
 2. S. BARĄCZ, *Pamiętnik dziejów Zakonu Bernardyńskiego w Polsce*. Lwów 1874 s. 382 – 384; *Kościół i klasztor OO. Bernardynów w Zasławiu*. "Tygodnik Ilustrowany" 1881, nr 11; N. GOLICHOWSKI, *Przed nową epoką. Materiały do historii Bernardynów w Polsce*. Kraków 1899 s. 122, 141 – 142, 159; M. TOKARZEWSKI, *Z kronik zakonnych kościoła i klasztoru OO. Bernardynów w Zasławiu na Wołyniu*. W. 1913; T. KANTAK, *Bernardyni polscy*. T.2. Lwów 1933 s. 9 – 101, 48, 105, 107, 131, 134, 142, 144, 192, 251, 410, 433, 437, 480, 488, 492, 523, 542, 555 – 556, 560, 579, 582;; K. GRUDZIŃSKI, *Bernardyni w latach 1772 – 1970*. [W:] *Zakony Św. Franciszka w Polsce w latach 1772 – 1970*. Warszawa 1970 s. 15, 20, 33, 37, 89; H. WYCZAŃSKI, *Zasław*. [W:] *Klasztory bernardynskie w Polsce*. Red. H.E.Wyczawski, Kalwaria Zebrzydowska 1986 s. 451 – 455 (cyt. dalej: *Klasztory bernardynskie...*).
 3. S. ŁOZA, *Architekci i budowniczowie w Polsce*. Warszawa 1954 s. 184; A. MIŁOBĘDZKI, *Architektura Polska XVII wieku*. Warszawa 1980 s. 153.
 4. Z. REWSKI, *Przyczynek do dziejów architektury barokowej na Wołyniu*. "Ziemia Wołyńska" 1938 nr 1 s. 9 – 13; J. WINIEWICZ, *Biografia i działalność Pawła Fontana w świetle rachunków dworu Sanguszków*. "Biuletyn Historii Sztuki" XLIX, 1987 nr 3–4 s. 323 – 332; (cyt. dalej WINIEWICZ, 1987); Taż, *Paweł Fontana i inni architekci Fontanowie w Polsce*. "Biuletyn Historii Sztuki" LIV, 1992, nr 2 s. 50 – 57; (cyt. dalej WINIEWICZ, 1992); J. KOWALCZYK, *Kierunki późnobarokowej architektu-
ry sakralnej na Wołyniu*. [W:] *Sztuka Kresów Wschodnich. Materiały z sesji naukowej*. Kraków 1994 s. 9 – 11; Zob. ponadto ŁOZA, o.c., s. 80.
 5. *Pamiętniki gradostroitel'stwa i architektury Ukrainy SSR*. T.4, 1986 s. 204; (cyt. dalej *Pamiętniki*).
 6. *Klasztory bernardynskie...*, s. 451.
 7. W. ŁOZIŃSKI, *Sztuka lwowska w XVI i XVII wieku. Architektura i rzeźba*. Lwów 1901 s. 82; M. KOWALCZUK, *Cech budowniczy we Lwowie za czasów polskich (do roku 1772)*. Lwów 1927 s. 32; ŁOZA, o. c., s. 184, podane są daty budowy 1604 – 1610; MIŁOBĘDZKI, o. c., s. 153.
 8. Wszystkie informacje podane za: *Klasztory bernardynskie...*, s. 452.
 9. Przedmioty te przewieziono najpierw do klasztoru sokalskiego, a następnie, w latach pięćdziesiątych, do Leżajska (ob. w Muzeum Prowincji Polskiej OO. Bernardynów). Por. *Katalog Zabytków Sztuki w Polsce. województwo rzeszowskie*. T. 3, z. 4. Red. E. Śnieżyńska-Stolot, F. Stolot, Warszawa 1989 s. 72 – 75.
 10. Zespół obejmuje 39 rękopisów i fascykułów, oznaczonych sygnaturami: S - Za - 1 do S - Za - 38. Dokładny opis zob. H. WYCZAŃSKI, *Katalog Archiwum Prowincji OO. Bernardynów w Krakowie*. Kraków 1961 – 1962, (nadb. z "Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne" t. 3, 1961 – t. 6, 1963) s. 221 – 229. Zob. szczególnie S - Za - 2, *Acta Conventus Zaslaviensis Ordinis Minorum S. P. Francisci Regularis Observantiae tomus I Incipiens ab Anno Domini 1743* oraz S - Za - 3, *Acta Conventus Zaslaviensis Ordinis Minorum S. P. Francisci Regularis Observantiae tomus II Idus Incipiens ab Anno Domini 1774to*. (Archiwalia cytowane dalej: APB, sygn. księgi).
 11. APB, S - Za - 2, s. 31, 116.
 12. Niewyjaśnionym faktem jest pojawienie się nazwiska tego architekta we wspomnianej nocy w katalogu ukraińskim – zob. *Pamiętniki...*, t.4, Kiev 1986 s. 204.
 13. Por. J. WINIEWICZ, 1987 s. 350, przyp 48, 49.
 14. APB, S - Za - 2, s. 116.
 15. APB, S - Za - 2, s. 154 – 161, 181.
 16. APB, S - Za - 2, s. 153 – 154.
 17. APB, S - Za - 2, s. 190 – 191. Prace przy ołtarzach św. Anny i św. Franciszka ukończone zostały w maju 1764 r. Zob. APB, S - Za - 2, s. 199.

18. APB, S - Za - 2, s. 195 - 196.
19. APB, S - Za - 2, s. 199 - 201.
20. APB, S - Za - 2, s. 208 - 209. Prace pozłotnicze wykonane zostały przy obu ołtarzach bocznych dopiero w grudniu 1767 i wrześniu 1768 przez malarza Józefa Maszkiewicza z Zasławia. Zob. APB, S - Za - 2, s. 257, 258, 264, 266. Pojawia się tam wówczas informacja, że nie pozłoczone zostały cztery anioły które *Statuarius* nie wykonał oraz figury św. Kazimierza, którą uzanano za *nadto śmieszny* i przeznaczono do przerobienia.
21. Malarz o takim imieniu i nazwisku wymieniany jest przez Z. Hornunga. Zob. Z. HORNUNG, *Majster Pinsel Snycerz. Karta z dziejów polskiej rzeźby rokokowej*. Wrocław 1976 s. 23, 90. W rękopisie tego autora *Młodsza generacja mistrzów lwowskiej szkoły snycerskiej XVIII wieku* (rkps w depozycie IHS UJ) snycerz taki nie jest wspomniany. Panie Elżbieta Porębowicz-Doersmann oraz Małgorzata Hornung zechcą przyjąć podziękowania za umożliwienie wykorzystania rękopisu. Zachował się natomiast kontrakt z prawdopodobnie tym samym artystą – z dnia 8 września 1757 r. na rzeźbione ławki dla kościoła jezuitckiego w Lwowie, sygnowany *Josef Still*. Dziękuję uprzejmie pani mgr Katarzynie Brzezynie za użyczenie tej informacji.
22. APB, S - Za - 2, s. 257.
23. APB, S - Za - 2, s. 209. Nieznane jest źródło pojawienia się informacji o obrazach Czechowicza (św. Roch i św. Łukasz) w klasztorze zasławskim – w *Słowniku geograficznym ...*, t. 14. 1895, s. 444.
24. APB, S - Za - 2, s. 220 - 221.
25. APB, S - Za - 2, s. 218 - 221.
26. APB, S - Za - 2, s. 222 - 223. Zob. dalej informacje nt. dekoracji okolicznościowych oraz Aneks I.
27. APB, S - Za - 2, s. 233.
28. APB, S - Za - 2, s. 252.
29. APB, S - Za - 2, s. 272.
30. APB, S - Za - 2, s. 252.
31. APB, S - Za - 2, s. 257.
32. APB, S - Za - 2, s. 265.
33. APB, S - Za - 2, s. 257. Zob. część poświęconą wystrojowi okazjonalnemu.
34. APB, S - Za - 2, s. 258 - 259. Zob. Aneks III. W styczniu 1769 wysłano Polejowskiemu 900 florenów za prace objęte kontraktem. Zob. APB, S - Za - 2, s. 267.
35. List Macieja Polejowskiego do Przełożonych Monasterów w Poczajowie z 1 stycznia 1783: *Nie wymieniam odległych miejsc gdzie roboty oltrzone robiłem, jako to w kolegiacie sandomierskiej na cały kościół, w Opatowie, Krasnymstawiu, Zasławiu* Zob. J. DUTKIEWICZ, *Fabryka Cerkwii Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny w Poczajowie*. "Dawna sztuka" t. 2, 1939 s. 144. Z. HORNUNG w książce *Młodsza generacja mistrzów lwowskiej szkoły snycerskiej XVIII wieku*. (rkps w depozycie u IHS UJ), Zeszyt V, część: "Zakończenie", atrybuował Polejowskiemu wystrój kościoła jezuitów(!) w Zasławiu, datując go na lata 90. W nocie biograficznej w PSB Hornung nie wymienia żadnych prac Polejowskiego w Zasławiu.
36. APB, S - Za - 2, s. 267.
37. APB, S - Za - 2, s. 292.
38. APB, S - Za - 2, s. 283. Nazwisko Michała Sadkowskiego *kunsztu organmistrzowskiego majstrą uprzywilejowanego* pojawia się m. in. w aktach sądowych sądu wójtowskiego Jurydyki Wszystkich Świętych – np. 15 II 1775 w sprawie stolarzy Józefa Winiarskiego i Jana Szczurowskiego. Informacja wg. Z. HORNUNG, *Młodsza generacja mistrzów lwowskiej szkoły snycerskiej XVIII w.* (rkps w depozycie IHS UJ), Zeszyt I (część "Rozdział II – Stolarze artystyczni")
39. APB, S - Za - 2, s. 291 (Zachowany kontrakt z 17 VII 1772), s. 293.
40. APB, S - Za - 3, s. 3 - 4. Szczupłość materiału ikonograficznego dotyczącego świątyni zasławskiej uniemożliwia analizę stylistyczną. Można jednak podkreślić bliskie związki i podobieństwa pomiędzy strukturami ołtarza głównego z Zasławia i kościoła bernardyńskiego w Opatowie (również dzieło Polejowskiego), oraz fakt powtórzenia w Zasławiu formy cyborium ołtarza głównego w Hodowicy.
41. APB, S - Za - 3, s. 8. Prace ukończono ostatecznie w sierpniu r. 1744. Zob. APB, S - Za - 3, s. 13.
42. APB, S - Za - 3, s. 10.
43. APB, S - Za - 3, s. 13 - 14. Prace przy chórze muzycznym ukończono w lutym 1775 (pozłocenie i pomalowanie kratki), a przy złoceniu ołtarza i pomalowaniu figur na kolor białego marmuru w kwietniu tegoż roku. Zob. APB, S - Za - 3, s. 53.
44. Informacje nt. tego ołtarza (św. Józefa) wyimennie określają go jako ołtarz pw. tego świętego z obrazem św. Rocha, bądź jako pw. samego św. Rocha, lub też ołtarz zarówno śś. Józefa, Rocha i Tekli. Por. APB, S - Za - 3, s. 15, 16.
45. APB, S - Za - 3, s. 16, 39.
46. APB, S - Za - 3, s. 16, 43. Złocenia tego ołtarza i ambony zaczęto dopiero w czerwcu 1775, a ukończono miesiąc później Zob. APB, S - Za - 3, s. 66, 70.
47. APB, S - Za - 3, s. 53.
48. Ibidem.
49. APB, S - Za - 3, s. 54 - 55.
50. W kronice występuje on jako *Markwart* lub *Markwat*.
51. APB, S - Za - 3, s. 57 - 60.
52. APB, S - Za - 3, s. 70, 87.
53. APB, S - Za - 3, s. 88, 112, 114. Następne konfesjonały wykonane zostały przez tego rzeźbiarza na początku r. 1776, przy czym konstrukcję wykonywał zasławski stolarz Jerzy Chmielewski, a Markwart ozdoby i ornamenty, Zob. APB, S - Za - 3, s. 139 - 140, 161.
54. APB, S - Za - 3, s. 113. Prace ukończono w sierpniu. (s. 117).
55. APB, S - Za - 3, s. 165 - 166.
56. APB, S - Za - 3, s. 166 - 167. Kontrakt został niewłaściwie opisany, ponieważ pod kontraktem podpisał się *Josef Legerlutz von Janow*.
57. APB, S - Za - 3, s. 171. Kościół w Cudnowie wzniesiony został przed rokiem 1775. (wg. J. KOWALCZYK, *Kościół późnobarokowe na Podolu*, referat wygłoszony na ogólnopolskiej sesji naukowej "Sztuka na Ziemiach Wschodnich Rzeczypospolitej", w Krakowie, dnia 20.05.1995).
58. APB, S - Za - 3, s. 181 - 183. Prawdopodobnie rzeźbiarz ten jest tożsamy ze wspomnianym wyżej Józefem Legerlutzem.
59. APB, S - Za - 3, s. 183, 188.

60. APB, S - Za - 3, s. 186, 187, 189.
 61. APB, S - Za - 3, s. 197, 224, 268.
 62. APB, S - Za - 3, s. 270.
 63. APB, S - Za - 3, s. 333.
 64. Ta część atykułu została przedstawiona w rozszerzonej wersji podczas międzynarodowej sesji naukowej we Lwowie, poświęconej rzeźbie barokowej jako referat pt. *Uroczystości pogrzebowe i komemoratywne w kościele OO. Bernardynów w Zasławiu w w. XVIII*, w maju 1995 r.
 65. APB, S - Za - 2, s. 95 - 103. Tekst ten opublikowany został w: M. TOKARZEWSKI, o.c., s. 43 - 50; Być może artystami, którzy wykonywali ten katafalk byli właśnie zatrudnieni wówczas Jan Pusz bądź Józef Sztyl.
 66. APB, S - Za - 2, s. 218. Ciało zmarłej pochowane zostało w kościele paulinów w Niżniowie.
 67. APB, S - Za - 2, s. 222 - 223. zob. Aneksy I i II. Interesująca wydaje się podana tam wzmianka o interesach Strońskiego w kościele w Podkamieniu – prowadzonych równolegle (prawdopodobnie przez duży warsztat). W Podkamieniu zachowana była data ukończenia prac – *25 Juni 1766* wraz z sygnaturą artysty. Por. Z. HORNUNG, *Stanisław Stroński*. Lwów 1935 s. 75.
 68. APB, S - Za - 2, s. 226.
 69. APB, S - Za - 2, s. 228 - 229.
 70. APB, S - Za - 3, s. 175 - 180. Tekst ten opublikowany został w: M. TOKARZEWSKI, o. c, s. 48 - 42. Być może artystą, który wyrzeźbił figury był Dnus Markwart.

Andrzej Betlej

THE CHURCH OF THE BERNADINES AT IZASLAV (ZASŁAW)
 Archival sources in tracing the history of the late-Baroque interior decoration
 Summary

The Bernadine Church at Izaslav (Zasław) in Volhynia is a comparatively little-known building. It appeared in historic and artistic literature in a source statement in the works of Jakub Madlain as a part of the monastery complex at the beginning of the 17th century. The church's ensuing 18th century history has not been investigated, this fact being partially explained by the town finding itself on the Soviet side of the Polish Republic's eastern border after 1921. The temple's interior furnishings were completely destroyed after 1932.

According to archival sources preserved at the Polish Provinces Archives of the Bernardine Religious Order in Kraków, it is possible to define precisely the chronology of artistic alterations brought about both to the actual building and its interior decoration.

It is necessary to take note of the part played by Paulo Antonio Fontana in the building's extension (in 1753) together with that of the layman Bernardine friar Artemiz Braun (c. 1781), architect of the temple of the wondrous Bernardines. Also worthy of mention is the conducting on several occasions of Szymon Czechowicz's paintings to the church and monastery from

Warsaw. The various altars were executed between the years 1753 and 1783. The craftsmen involved were sculptors connected with other artistic sponsors of the church or artists from L'vov (Lwów) especially employed for the job, reflecting the reliance in Volhynia on magnate-aristocratic patronage and the powerful influence exerted by the Lwów school.

The more important work carried out on the church's interior furnishings include the main altar, pulpits and altar of St. Joseph executed by Maciej Polejowski between 1768 and 1775. Additional information is provided in the article on the previously unknown woodcarvers: Jan Pusz, Józef Sztyl, Ludwik Brandyl, Markwart of Gorodishche (Horodyszcze), of unknown Christian name, Franciszek Legerlutz, as well as Jan Obrocki and Stanisław Stroński who were responsible for one of three catafalques dating from 1766 (burial ceremony of the heart of Barbara Jabłonowska of the Sanguszko family), their rich inscriptions having being preserved. The information contained in this article thus increases significantly the level of research on the L'vov (Lwów) sculptural school in the 18th century.

Translated by Peter Martyn